

KISGYŐRI ROLAND

A SZABADSÁG SZÜLETÉSNAPJÁRA

Simon János (szerk.): *Húsz éve szabadon Közép-Európában*, Konrad Adenauer Alapítvány, Budapest, 2011, 580 oldal

„Gyűlölöm a szabadságot: arra kötelez, hogy válasszak.” A bohém géniusz-nak, Salvador Dalinak tulajdonított mondással szemben mi, magyarok nagyon is szeretjük a szabadságot. Ezt szerettük volna választani 1956-ban, és ezt választottuk 1989–1990-ben is. A rendszerváltozás óta eltelt immár (több mint) két évtized kiváló alkalmat ad a visszatekintésre. Arra, hogy újra átéljük az akkori történéseket, de arra is, hogy végiggondoljuk az azóta eltelt időszak legfőbb jellemzőit.

A közép-európai országok kommunista diktatúráinak bukása, a régió szabadságának „megszületése” óta eltelt húsz esztendő adta az apropóját a 2010. november 25–26-án, a Magyar Tudományos Akadémia Dísztermében és az Óbudai Kulturális Központban megrendezett *Húsz Éve Szabadon Közép-Európában* elnevezésű nemzetközi konferenciának is. A kiváló társadalomtudósokat, köztük a korszak számos aktív szereplőjét felsorakoztató, a konferencia nevével megegyező címet viselő kötet a kétnapos ünnepi rendezvényen elhangzott előadásokat fogja össze, szervezi egységes keretbe.

Az előszót és a köszöntőket követően politikai, illetve társadalomtudományi perspektívából szemlélhetjük az 1990–2010-es időszak publicitást kapó, az átlagember szeme előtt zajló eseményeit, illetve az azok háttérében, a „mélyben” meghúzódó történéseket, folyamatokat. A tudományos megközelítést tartalmazó rész hét nagyobb egységre tagolódik, ahol a társadalom-, alkotmány- és jogelméleti, ideológiai, kül- és biztonságpolitikai értelmezések és elemzések mellett árnyalt képet kaphatunk a rendszerváltozás korának számos politikai-, illetve kisebbségpolitikai kérdéséről. A könyvet a szerzők életrajza, továbbá rövid köszönetnyilvánítás zárja.

A konferenciakötet utolsó nagyobb egysége hét, a nemzet, nemzetiség, kisebbség tematika köré csoportosítható tanulmányt tartalmaz, melyeket a jelen recenzió bővebben kíván tárgyalni.

Báthory János a cigány identitásformák átalakulását vizsgálja, és az identitásfejlődés három típusát különbözteti meg: az asszimilációt, a magyar identitástól való elhatárolódással egybekötött identitásépítést, és a cigány–magyar kettős identitást. A szerző állítása szerint napjaink meghatározó jelensége a többes identitás megléte, mint ahogy az is, hogy a fenti típusok mindegyik cigány csoportban (romungro, oláh, beás) kimutathatóak.

A modern cigány identitásnak ugyanakkor a romák és a többségi nemzet által is elfogadhatónak kell lennie, ezért ennek kialakítása a két közösség együttes feladata.

Csáky Pál a Kárpát-medence magyarsága számára teszi fel a provokatív-nak szánt kérdést: asszimiláció és/vagy integráció? A helyes válasz megtalálását számos tényező befolyásolja. A külhoni magyar közösségek nem homogének, és a konkrét élethelyzetek kapcsán is eltérő érdekekkel szembesülhet a kisebbségi sorsú magyar, gondoljunk példának okáért az iskoláztatás kérdésére. A globalizáció is új helyzetet eredményezett, felerősítve az elvándorlás folyamatát, de a politika által erősen determinált közszellem is nem egyszer a többes kötődés ellen hat. A szerző a helyzet normalizálása érdekében mielőbbi paradigmaváltást sürget a környező országokban. Szerinte ugyanis valós problémákról, valós élethelyzetekről kellene beszélni, nem pedig biztonságpolitikai kérdést kreálni a kisebbségi létezésből. Az elmúlt húsz esztendő azonban nem hozta meg a várt áttörést ezen a téren, és a kisebbségi magyar közösségeknek fennmaradásuk érdekében változatlanul küzdeniük kell.

Kenessey Csaba a nyugati média Magyarország lejáratásában betöltött szerepét és hatását vizsgálja. Kiindulópont 1956, amikor a nyugati médiák egyöntetű lelkesedéssel és pozitívan szemlélték az eseményeket, szem előtt tartva az ország sorsát. A Szovjetunió a helyzet megváltoztatása érdekében a szerző szerint nyugatra „telepített” ügynököket vetett be. A forradalom leverését követően Magyarország is csatlakozott az országról alkotott hamis kép kialakításához 1956 történéseinek elhallgatásával, menekültnek álcázott ügynökök beépítésével egyetemben. Az ország 1989-ben, a határ megnyitásával, a keletnémet menekülők „átengedésével” pozitív színben lett feltüntetve a különböző sajtóorgánokban. Kenessey állítása szerint a rendszerváltozást követően a nyugati média mindent megtett a régi kommunista elit hatalomba való visszahelyezése érdekében, és a bal-liberális erőket preferálta a polgári-konzervatív pártokkal szemben, s emellett hamis vagy részben hamis képet mutat(ott) az országról.

Kósa András László tanulmánya a közéleti és civil életpályák kérdéskörét vizsgálja, a romániai magyar ifjúsági civil társadalomra fókuszálva. A szerző abból az alapvetésből indul ki, hogy a romániai magyar intézményrendszer és a civil szféra viszonylatában jelentős szerepet játszanak meghatározott hatalmi és érdekszempontok, melyek révén a civil szféra autonómiája sérül. A szerző a civil szervezeteket a Bourdieu-féle mezőelméletet alkalmazva különféle mezők és logikák metszéspontjában található entitásokként határozza meg. Ez a megközelítési mód közelebb visz annak megismeréséhez, hogy az adott területen milyen mértékben érvényesül ténylegesen a civil jelleg, továbbá ahhoz is, hogy más mezők logikái milyen mértékben befolyásolják a civil szervezetek stratégiáit.

A téma vizsgálata folyamán Kósa a narratív-biográfiai interjúk módszerét alkalmazta, ahol az interjúk felvétele három fázisban történt. Az elemzés két szintéren, a megélt életút, illetve az elbeszélte élettörténet rekonstrukciójával zajlott. Az életütemények a társadalmi mező szempontrendszerére alapján kerültek összegzésre, habitus- és mezőrekonstrukcióként szemlélve. Az elemzés az interjú alanyának saját narratívájára irányult, ahol az élettörténetek esetében a fókusz a mobilitásra helyeződött. A politikai és civil szféra határterületének élettörténetei esetében ugyanis a mobilitás szempontja magától értetődő megközelítési mód.

A konferenciakötet kisebbségi blokkjának ötödik írása is a magyarországi cigánysággal foglalkozik, a kisebbségi jogok és jogvédelem témakörébe ágyazva. Pankucsi Márta bevezetőjében megfogalmazza, hogy az elmúlt húsz évben a kisebbségek helyzetében, a kisebbségek és többség együttélésben bekövetkeztek ugyan pozitív változások, azonban ezek távolról sem hozták el Közép-Európa népei számára a gondok és problémák nélküli együttélést.

A szerző a szabad identitásválasztást korlátozhatatlan egyéni jogként említi, amely azonban felveti annak problémáját, hogy egy-egy kisebbségi csoport létszámának megállapításánál vagy pozitív diszkrimináció alkalmazásakor az önbevalláson alapuló becslés mellett más módszereket is célszerű lenne alkalmazni. A jelenlegi gyakorlat ugyanis – gondoljunk a kisebbségi alapon járó juttatásokra – számos alkalommal sajnálatos visszaélésekhez vezetett. Pankucsi szerint az elmúlt húsz esztendő „romaügyi kormányzati intézkedései, jogi szabályozásai, jogvédelmi törekvései, civil felbuzdulásai és a felhasznált pénzek roppant alacsony hatékonysággal hasznosultak” (546. p.). A szerző felveti az integráció és asszimiláció folyamatai újragondolásának szükségességét is, és kiemelt szerepet szán a roma etnikum oktatásának. Utóbbi ugyanis csak akkor lehet igazán hatékony, ha nem örökíti át a társadalmi egyenlőtlenségeket. A cigányság társadalmi helyzetének reális felmérése előfeltétele a társadalmi összetartozás létrejöttének, illetve egy új, közmegegyezésen alapuló társadalmi rend kialakulásának. A nemzeti és etnikai különbségeket ugyanakkor nem szabad elfedni, hiszen az etnikai sajátosságok elismerendő értékek.

Sajátos színfoltja a kötetnek Juan Rodolfo és Rivera Pacheco *Kisebbségek integrációja és/vagy asszimilálása – a mexikói indiánok esete* című tanulmánya. Mexikóban az indián kisebbség helyzete, jogérvényesítési lehetőségei távolról sem tekinthető megoldottnak. Az országban a kisebbségek két típusba sorolhatók: a meszticizációs folyamatok eredményeképp létrejött indiánok, illetve az Amerikai Egyesült Államokba kivándorló mexikóiak csoportjába. Továbbra is megválaszolatlan a kérdés, hogy integrálni kell-e az indiánokat a nyugati modellekhez, vagy pedig tiszteletben kell tartani hagyományos kulturális körülményeiket (például egyes helyeken elfogadott a többnejűség

intézménye, a nők nem rendelkeznek a férfiakkal azonos jogokkal stb.), és így kívül maradnak a nyugati típusú (jog)rendszereken. Súlyosbítja a helyzetet, hogy Európához hasonlóan Mexikóban is sokszor alárendelik a kisebbségi kérdést a politikai és pártérdekeknek.

Az etnikai blokk zárótanulmányát Varga Diósi Viola jegyzi, aki a Vajdasággal összefüggésben a társadalmi bizalom hiányáról ír. A szerző a legújabb szerbiai kutatási eredmények alapján az országban fejlett politikai kultúra létrejöttének, megteremtésének zálogát egyebek mellett az állam közszférára gyakorolt hatásának csökkentésében, a modern civil identitás megteremtésében, az emberi jogok gyakorlati alkalmazásában, illetve az egyéni és közösségi kezdeményezések támogatásában látja. A reprezentatív felmérés nővumnak számít, lévén a Vajdaságban ez az első vizsgálat, amely a politikai kultúrát mint társadalmi attitűdöt veszi górcső alá.

A kutatásból levonható az a következtetés, hogy a szerb politikának meg kell újulnia mind tartalmi jegyeiben, mind személyi állományában. Egyértelműen kitűnik az is, hogy a múlttal kapcsolatos megbékélés és a történelmi feldolgozás még nem történt meg. A Tito-korszak iránti erős nosztalgiát érző országnak ennél fogva számtalan tennivalója van még a valódi társadalmi változások elérése, a modern állampolgári öntudat és felelősség megteremtése érdekében.

Összességében megállapítható, hogy a szabadság születésnapjára szánt kiadvány kisebbségi tematikával foglalkozó része rendkívül fontos kérdéseket vizsgál, a tanulmányok számos tanulsággal szolgálhatnak az olvasó számára. Ami pedig a konferenciakötet egészét illeti, bátran állítható, hogy egyedülálló a maga nemében. Rávilágít a rendszerváltozás és az azóta eltelt két évtized legfontosabb jellemzőire, kiváló alapot szolgáltatva a visszaemlékezéshez. A belőle kinyerhető információk és tapasztalatok ismereteink gazdagításán túl szemléletmódunkat is árnyalhatják, kitágítva gondolkodásunk horizontját.